

između ideje o rešenju jevrejskog pitanja preko rezervata (Madagaskar-plan) i potpunog istrebljenja. Tek kada je propao plan preseljavanja stanovništva na istoku (od Rige do Krima), počelo je sistematsko uništenje Jevreja. Momzen pripada "strukturalistima", koji, međutim, osporavaju dugoročno planiranje holokausta držeći da se više radilo o "savršenoj improvizaciji" nego o planu, koja je u sistemu "anarhije nadležnosti" odvela "kumulativnoj radikalizaciji" i zahuktavanju genocida vlastitom dinamikom.

Ne manje odlučno Momzen osporava i Goldhagenovo objašnjenje nemačke mržnje i sadizma prema Jevrejima. Po njemu, za nemački antisemitizam nije tipičan sadizam već hladna birokratska logika koja ljude tretira samo kao brojeve, a ne kao pojedince. Bilo je to više hladno ubijanje nego sadizam. Kod svih birokrata svest o krivici potisnuta je imperativom naređenja (odgovoran je nalogodavac). Više je reč o navikavanju na moralnu ravnodušnost nego o antisemitskoj agitaciji (koja je bila raširena kod nemačkih gornjih klasa i pre nacizma). Funkcionalističko objašnjenje fašističkog terora Hansa Momzena u ključnim postavkama razlikuje se od "voajerističkog bavljenja zločinom i zgražavanja nad tehnologijom nasilja", kako je ovaj istoričar ironično nazvao Goldhagenov pristup. U diskusiji koja je usledila nakon Momzenovog izlaganja na skupu fondacije "Fridrih Ebert" bilo je prigovora da je precenjen udeo birokratije u zločinima i kaos nacističkog sistema. U javnosti je Momzenova kritika Goldhagena shvaćena kao odbrana nacionalnog interesa, a bilo je čak ekstremnih gledišta da je u Momzenovoj porodici bilo antisemitizma, jer je otac Hansa Momzena pisao protiv Jevreja i bio pripadnik Jurišnih odreda. (Kohler 1996).

Dok je dobar deo Goldhagen-debate u Nemačkoj otvorio stare sporove oko suštine fašizma i tekao mimo Goldhagenovih gledišta, u SAD se kritika više doticala samog pisca i njegovih motiva. Po svemu sudeći, američki kritičari (Birn 1997; Finkelstein 1997) podstakli su Goldhagena na temeljniji odgovor od nemačkih (Goldhagen 1997). Treba sažeto prikazati tok ove diskusije. Kanadska istoričarka Birn nastojala je da pokaže da je Goldhagen sistematski iskrivljavao izvornu građu, a njujorški politikolog Finkelštajn potrudio se da dokaže da je njegov sunarodnik Jevrejin to činio i sa sekundarnom literaturom. Deo literature o holokaustu nastao je u sklopu cionističke paradigme koja nacistički genocid poima kao vrhunac milenijumske mržnje prema Jevrejima. To je po Finkelštajnu apologetska dimenzija cionističkih rasprava, a Goldhagenova knjiga spada u kategoriju ove literature. Opšti utisak Birnove je da je Goldhagen izvore koristio selektivno, pristrasno i nereprezentativno. To važi kako za arhivsku građu tako i za sekundarnu literaturu. Knjiga se temelji uglavnom na sekundarnoj literaturi izuzev dela Nirnberskih arhivskih dokumenata, dela Saveznog nemačkog arhiva i Ludvigsburškog arhiva o suđenju ratnim zločinima.

Osim toga, pišćev pristup odveć je mehanički i ne odgovara složenom istraživačkom poduhvatu, kao što je ispitivanje motivacije ubica. Birn je dovela u sumnju ključnu Goldhagenovu evidenciju, tvrdeći da je on selektivno tumačio izveštaj iz arhiva o aktivnosti 65. policijskog bataljona. Po njoj, ta građa ne svedoči da je ubijanje Jevreja bilo prioritarno, već se ravnopravno pominju Rusi, Poljaci, Jugosloveni i Jevreji. Pisac iz arhivske građe izvlači jednodimenzionalnu sliku i onda kada opisuje aktivnost 309. policijskog bataljona u Bjalistoku juna 1941. Na iskrivljen način tumači i ulogu redovne policije. Tu Birnova takođe daje primere selektivnog korišćenja arhivske građe. Uopšte, Goldhagen ublažava represiju nad Slovenima, naročito nad Rusima. Tako je, npr. u marševima smrti, prema drugim podacima, bila samo trećina Jevreja. Dakle ova mera korišćena je i protiv nejevrejskih